

8. Косвінцев О. Сочинська Олімпіада «квапить» Євромайдан // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zaxid.net/home/showSingleNews.do?sochinska_olimpiada_kvapit_yevromaydan&objectId=1301586.

9. Крюгер Ф. Ворожі диверсійні групи в Криму слід негайно нейтралізувати // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://maidan.org.ua/arch/oldkrum/1215684969.html>.

10. Лосев И. Политическая мозаика. «Нетипичные» славяне // Флот України. – 2006. – №26. – 17 липня.

11. Перепелиця Г.М. Виклики та загрози національній безпеці України, що надходять з міжнародного середовища // Дергачов О.П., Чалий В.О., Сушко О.В. Вплив гілок української влади на формування зовнішньополітичного курсу України та перспективу відносин з ЄС. Зовнішня політика України в 2006 р. очима експертів / Інститут дослідження зовнішньої політики. – International Review. – №1. – березень 2007. – С.9–18 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/06780/review-1.2007.pdf>. –

12. Притула В. Міжнародні навчання «Сі Бриз-2006» не відбудуться // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/948552.html>.

13. Россия подает «Си Бриз» в антироссийском ключе // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ya2004.com.ua/2008/07/18/1158/>.

14. Силкін Є. Коли приїздять сорок народних депутатів з Кисва, в мене виникає питання — невже не можна прислати одного розумного? // Флот України. – 2015. – №26. – 3 липня // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fleet.sebastopol.ua/articles/koli_priyizdyat_sorok_narodnih_deputativ_z_kieva.

15. Сид И. Остров (коса) Тузла: война мифов или новая талассократия? // Со-Общение. – 2003. – №12 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://liter.net/=Sid/article/sid_soob2003-12_tuzla.htm.

16. Сі Бриз // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%96_%D0%91%D1%80%D0%B8%D0%B7.

17. Соколюк С. Зрив навчань «Сі Бриз-2006» - репетиція «гібридної» війни Росії проти України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.qha.com.ua/ua/analitika/zriv-navchan-quot-si-briz2006-quot-repetitsiya-quot-gibridnoi-quot-viini-rosii-proti-ukraini/4895/>.

18. Хоменко В. Палатя американські прапори й... курортний сезон // Кримська світлиця. – 2006. – №23. – 2 червня // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://svitlytsia.crimea.ua/index.php?section=article&artID=3876>.

УДК [324(47+57):323.232]"1946/1936/1953"

ПЕРЕДВИБОРЧА АГІТАЦІЯ І ПРОПАГАНДА У ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР ПОВОЄННОГО ПЕРІОДУ ТА РЕАКЦІЯ СУСПІЛЬСТВА

Олександра Стасюк,

*кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
відділу новітньої історії Інституту українознавства
імені І. Крип'якевича НАН України (м. Львів)*

Висвітлено форми, методи та зміст радянських передвиборчих агітаційно-пропагандистських акцій повоєнного періоду. Вказано на місце виборчих кампаній в системі радянської пропагандистської машини. Наголошено на керівній ролі комуністичної партії в організації та проведенні агітації, що надавало кампанії монопольного характеру. Показано особливу увагу урядових чинників до проведення виборчих кампаній у західних областях УРСР, оцінено ефективність їхнього впливу на свідомість населення. Основними факторами несприйняття змісту передвиборчої пропаганди мешканцями західноукраїнських територій названо вороже ставлення до радянської влади, діяльність українського національно-визвольного руху, дорадянський електоральний досвід, отриманий західними українцями в європейських парламентських структурах.

Ключові слова: радянська пропаганда, форми та методи передвиборчої агітації, західні області Української РСР, повоєнний період

The article covers the forms, methods and content of the pre-election propaganda activities of the post-war period. The role of election campaigns in the system of the Soviet propaganda machine is pointed. The leading role of the Communist Party in organizing and conducting agitation, which transformed the process into a monopoly ideological campaign is determined. A special attention was paid to government factors before conducting electoral campaigns in the western regions of Ukraine, and the efficiency of their influence on the consciousness of the population is estimated. The main factors of the rejection of pre-election propaganda by the inhabitants of Western Ukrainian territories are the experience gained by them in European parliamentary structures and the activities of the Ukrainian national liberation movement.

Key terms: Soviet propaganda, forms and methods of pre-election agitation, Ukrainian SSR, western Ukrainian region, post-war period

Вибори у радянські часи використовувалися владою не так з практичною метою (обрання нового складу верховних та місцевих органів влади), як для формування масової свідомості суспільства та посилення владних позицій режиму. У зв'язку з цим представники влади, попри організаційно-технічні приготування, величезної уваги надавали ідейно-політичній стороні виборчого процесу. Під час виборчих кампаній кількість агітаційно-пропагандистських акцій та потужність ідейно-політичного тиску на населення зростали у десятки й сотні разів. З цією метою широко використовували засоби масової інформації, мережу лекторських шкіл, агітаційні гуртки та художні колективи тощо. Особливої уваги надавали роботі лекторів та агітаторів, оскільки в Радянському Союзі саме усна агітація вважалася головним каналом ідеологічного впливу на маси. Безпосередній контакт із виборцем дозволяв представникам влади охопити передвиборчою агітацією всі верстви населення з пенсіонерами та домогосподарками включно, а водночас відстежувати опозиційні настрої, адже саме у розмові з агітаторами люди відверто висловлювали свої побажання і навіть претензії до влади.

Агітатори у своїх промовах охоплювали значно ширше коло проблем, ніж це було необхідно для проведення виборів. Метою передвиборчої агітації було не лише тлумачити положення виборчого законодавства, знайомити виборців із біографіями кандидатів у депутати, заохочувати людей до участі у виборах, але й переконувати їх у перевагах радянського способу життя над буржуазним, створюючи в суспільстві атмосферу лояльності до режиму. «Ми вважаємо за необхідне в процесі підготовки до виборів у Верховну Раду УРСР радянську, політичну, пропагандистську роботу серед трудящих будувати таким чином, щоб іще більше підкреслювати ріст міжнародного авторитету і становища Радянського Союзу, його перемогу на дипломатичному, на міжнародному фронті після одержання перемоги над німецьким фашизмом та японським імперіалізмом» [11, арк.6], – наголошували постанови ЦК КП(б)У. Саме під час перших повоєнних виборів представники режиму почали активно експлуатувати у пропаганді ідею «Великої Перемоги», яка незабаром стала ключовою в ідейно-політичній стратегії Радянської держави. Водночас влада вимагала від агітаторів розповідати виборцям про останні події в країні і світі, тлумачити рішення з'їздів та пленумів партії, створюючи у населення «єдино правильне» уявлення про них.

Наймасштабніше передвиборча пропаганда здійснювалася в повоєнний період, що було пов'язано з потребою режиму відновити становище на місцях та ліквідувати наслідки ідеологічно ворожих впливів, які проникли на територію СРСР через «розгерметизований» під час війни кордон. Особливу увагу приділяли зонам, які перебували під нацистською окупацією, а отже, вся територія УРСР напередодні перших повоєнних виборів опинилася під потужним пропагандистським пресом. Особливу тривогу у Сталіна та його соратників викликав західний регіон, мешканці якого не лише були вороже налаштовані до радянської влади, але й чинили збройний опір режиму. Агітаційно-пропагандистська робота під

час виборів до Верховних Рад СРСР (1946 р.), УРСР (1947 р.) та місцевих органів влади (1947 р.) тут була взята владою під особливий контроль. На пленумах ЦК КП(б)У регулярно розглядали питання про допомогу нещодавно утвореним партійним організаціям західних областей УРСР у організації виборчого процесу [7, арк.20, 25]. У кожному зі західноукраїнських областей напередодні виборів скеровували пропагандистські групи у складі 510 чол. з числа працівників ЦК КП(б)У, які курували ідеологічну сторону процесу, надавали інструктивну допомогу обкомівським та райкомівським працівникам, організовували навчальні семінари для лекторів, агітаторів, членів виборчих комісій тощо.

Робота проводилася централізовано, системно та масштабно, адже у більшовиків були значно далекосяжніші плани, ніж просто провести своїх кандидатів у владу. Мова йшла про кардинальні зміни у свідомості західних українців: прищеплення радянських цінностей і практик, насадження комуністичного світогляду, вироблення нової моралі на основі «Кодексу будівника комунізму» тощо. Зокрема, впродовж виборчої кампанії до ВР СРСР, яка тривала з жовтня 1945 р. до лютого 1946 р., силами обласних лекційних бюро і районних лекторських груп в культурно-освітніх установах Української РСР прочитано 81.388 лекцій і доповідей з питань Сталінської Конституції, виборчого закону, на міжнародно-політичні теми тощо (з них у західних областях УРСР – 30.358). У клубах, будинках культури і хатах-читальнях організовано 96.437 гуртків з вивчення Конституції СРСР та Положення про вибори у Верховну Раду СРСР (у західних областях – 7.090). За допомогою інтелігенції (професорів, письменників, поетів, артистів) організовано 1.618 агіткультбригад (у західних областях – 504). На агітпункти виборчих дільниць по Українській РСР надіслано 5.158 пересувних бібліотек (у зах. обл. – 590) загальним фондом 200.000 екз. [8, арк.5-11]. Виборчі дільниці забезпечувалися величезною кількістю друкованої продукції. Під час проведення перших повесенних виборів до ВР СРСР з листопада 1945 року до січня 1946 року лише в Дрогобицьку область надійшло біля 3 млн. екземплярів політичної літератури [4, арк.3-20].

Для ведення передвиборчої агітації використовували художні самодіяльні колективи, трупи професійних акторів, кінопересувки. Споряджали навіть спеціальні агітвагони для обслуговування працівників залізничних станцій та прилеглих до залізниці сіл [9, арк.55]. Зокрема, у агітації на виборах до ВР СРСР у січні-лютому 1946 року були задіяні актори Львівського театру ім. М. Заньковецької, Стрийського драмтеатру, Дрогобицької і навіть Ворошиловградської філармонії [6, арк.23]. У Львівській області було влаштовано 169 концертів та понад 3 тис. кіносеансів [10, арк.172], у Станіславській області в окрузі скеровано шість концертних бригад і Гуцульський ансамбль, які дали 96 концертів для понад 20.700 глядачів [9, арк.55]. Зрозуміло, що кожному виступові артистів передували владні пропагандистські акції: політичні доповіді, лекції, виступи кандидатів у депутати, звернення представників влади тощо.

Пропаганду в регіоні проводили з урахуванням історичного та політичного досвіду населення, намагаючись відвернути людей від впливу ОУН і УПА. З огляду на це, найважливішою частиною роботи лекторів та агітаторів, задіяних у передвиборчих акціях, вважалися виступи на теми: «Звільнення західних українців від польсько-панської неволі», «Возз'єднання українського народу в єдиній Радянській державі», «Українські-буржуазні націоналісти – злісні вороги українського народу», «Українські націоналісти – агенти англо-американських імперіалістів» і под.

Використання величезних фінансових і матеріальних ресурсів, чимало кадрового потенціалу для ведення передвиборчої агітації у західних областях УРСР не забезпечували владі бажаного результату. Західні українці чітко усвідомлювали маніпулятивність радянських виборчих практик, тому відмовлялися брати участь у передвиборчих заходах, ігнорували збори та мітинги, які влада проводила з метою агітації за висуванців від блоку комуністів та безпартійних, критично ставилися до змісту передвиборчої пропаганди. Так, у с. Юшківці Жи-

дачівського району Дрогобицької області (тепер Миколаївського р-ну Львівської обл.) під час мітингу селянин Микола Йордань, відповідаючи на слова керівника райвиконкому, який вихваляв радянський спосіб життя та закликав селян голосувати за ставлеників партії, сказав: «Ви, товаришу, усі гарно пишете і говорите, але на тім не кінчається. Ви дальше ходите, рабуєте, робите облави, стріляєте наших людей. Вас уже не тільки люди, але й собаки бояться. І ви хочете, щоб люде голосували?» [1, арк.286]. З метою зірвати мітинг люди часто затівали розмови на не вигідні для більшовицьких агітаторів теми, на кшталт: «Чому до українського парламенту обирають росіян?», «Яка різниця між виборчими системами СРСР та капіталістичних країн?», «Для чого проводити передвиборчу агітацію, коли в країні лише одна партія і немає конкурентної політичної боротьби?», «Для чого потрібен блок комуністів і безпартійних, коли все вирішує комуністична партія?» та інші, чим ставили у незручне становище більшовицьких пропагандистів, які або не знали відповіді на запитання, або не наважувалися сказати правду. Зафіксовано чимало випадків відвертого спротиву владі. Так, під час передвиборчого мітингу в с.Томашівці Войнилівського району Станіславівської області 8 лютого 1946 р. люди заявили районному начальству: «Не підемо голосувати. Ви вбиваєте наших чоловіків! Ви нас грабуєте і виголоджуєте! Припиніть боротьбу проти ОУН і УПА! Ви окупанти! Геть з України!» [1, арк.41].

Негативне ставлення населення до передвиборчих заходів неодноразово відзначали й самі представники влади. Зокрема, один із очільників Львівського обкому КП(б)У повідомляв, що у Яворівському районі населення «дуже неохоче йшло на передвиборчі збори, частина взагалі не з'являлася, а присутні на зборах сиділи і мовчали» [3, арк.12].

Система поділу села на десятихатки з метою якнайширшого охоплення селян передвиборчою агітацією в умовах західних областей виявилася неефективною. Хоча десятихатників намагалися обирати з числа найавторитетніших селян, проте вони не проводили жодної роботи, не бажаючи колаборувати з владою окупанта або виконуючи вказівки підпілля ОУН. Часто траплялися випадки невідповідного підбору агітаторів з боку партійних органів, адже надісланих кадрів з ЦК КП(б)У та обкомів східних областей УРСР не вистарчало для забезпечення всіх потреб регіону, а місцева інтелігенція бралася до справи неохоче. У результаті багато агітаторів не користувалися авторитетом, адже далеко не кожен з них володів потрібною тематикою та ораторським хистом. Інколи пост агітатора зумисне обіймали люди з повстанського середовища, щоб проводити агітацію проти виборів.

У багатьох населених пунктах агітація взагалі не проводилася через страх посадовців перед «бандеризованим» селом. А поява тут агітаційних груп чи кандидатів у депутати в асисті озброєних енкаведистів посилювала негативне сприйняття речників влади населенням. Не маючи змоги виконати поставлених завдань, представники влади часто фальсифікували у своїх донесеннях статистичні дані стосовно кількості утворених агітаційних груп, прочитаних лекцій, організованих мітингів, через що офіційна звітність не відображала реального стану агітаційно-пропагандистської роботи на місцях. Так, уповноважений по виборах до ВР УРСР у с.Солець Добромильського району Дрогобицької області (тепер м.Стебник Дрогобицького р-ну Львівської обл.) Литвиненко у лютому 1947 р. у протоколі №1 зазначив, що на організованому ним мітингу були присутні 760 осіб, а фактично їх було лише 40, у протоколі №3 ним задокументовано 378 учасників, а насправді було 30, у протоколі №4 – 75 учасників, було – 6, у протоколі №5 – 876 осіб, було – 25 і под. [2, арк.136 зв.]

Невдала агітаційно-пропагандистська кампанія та повний бойкот виборів місцевим населенням ніяк не позначилися на офіційних результатах виборів, адже влада заздалегідь готувалася оголосити про повну підтримку блоку комуністів і безпартійних у регіоні. Згідно офіційних даних за провладних кандидатів на ви-

борах до ВР СРСР (10 лютого 1946 р.), ВР УРСР (9 лютого 1947 р.) та місцевих органів влади (15 грудня 1947 р.) стабільно голосували понад 98-99% населення. Хоча добровільно віддали свої голоси лише 10% місцевих українців, біля 30% влада змусила прийти до виборчих урн силою, а 60% взагалі не брали у часті у виборах.

Отже, передвиборча агітація була невід'ємною частиною цілеспрямованих зусиль режиму щодо формування міфу про радянську систему влади. Вона справляла величезний вплив на формування масової свідомості радянських людей, утверджуючи єдині ідеологічні, політичні, соціальні, моральні та інші стандарти системи. Західноукраїнське населення виявилось несприйнятливим до радянської агітації і пропаганди, що вилилося у повний бойкот виборчих кампаній 1946-1947 років та сповідування політики абсентеїзму під час наступних виборів сталінської доби. Ставлення західних українців до змісту радянської передвиборчої пропаганди визначали: досвід участі у європейських парламентських структурах дорадянського періоду, сталінські репресії 1939-1941 рр., розправа представників режиму з національно-визвольним рухом, ментально чужі місцевому населенню політичні, економічні та культурні цінності нової влади. Прикметно, що потужна ідеологічна обробка населення західноукраїнських областей так і не зробила регіон радянським, що яскраво продемонстрували події кінця 1980-х років.

Література

1. Галузевий державний архів Служби Безпеки України (далі – ГДА СБУ). Ф.13. Спр.376. Т.38.
2. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.376. Т.39.
3. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). Ф.3. Оп.1. Спр.466.
4. ДАЛО. Ф. 5001, оп. 7, спр. 20.
5. ДАЛО. Ф. 5001. Оп. 7. Спр. 66.
6. ДАЛО. Ф.5001. Оп.12. Спр.84.
7. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). Ф. 1. Оп. 1. Спр. 690.
8. ЦДАГО України. Ф.1. Оп.23. Спр. 2570.
9. ЦДАГО України. Ф.1. Оп.23. Спр.2749.
10. ЦДАГО України. Ф.1. Оп.23. Спр.2761.
11. ЦДАГО України. Ф.1. Оп.70. Спр.480.

УДК 94(477) «1932/1933»

ДІЯЛЬНІСТЬ АКТИВІСТІВ І УПОВНОВАЖЕНИХ З ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ НА КИЇВЩИНІ ТА ЧЕРНІГІВЩИНІ ПІД ЧАС ГОЛОДОМОРУ-ГЕНОЦИДУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ РАЙОННОЇ ПРЕСИ 1932-1933 РР.)

Олеся Стасюк,

*кандидат історичних наук, генеральний директор
Національного музею Голодомору-геноциду*

На основі матеріалів періодики обґрунтовано деструктивну роль активістів та уповноважених у боротьбі з «куркульським елементом» при хлібозаготівлях під час Голодомору-геноциду у Київській та Чернігівській областях УСРР. Визначено, що одним із головних і ефективних інструментів політтехнології комуністичного режиму були групи сільських «активістів», виконавців й уповноважених, які, виконуючи злочинні норми хлібозаготівлі, вдавалися до цілого арсеналу методів у боротьбі з селянами-власниками.